

ERKIN VOHIDOV (1936 yilda tug`ilgan)*Shukrona Yusupova*

Erkin Vohidov hozirgi o`zbek she`riyatining zabardast vakillaridan biridir. Uning sharq mumtoz adabiyoti an`analari izidan borib, zamondoshlari ma`naviy dunyosini ochib beruvchi g`azallari, yuksak insoniylik ruhi bilan yo`g`rilgan she`rlari, urush fojealari haqida bahs etuvchi “Nido”, hayot jumboqlari, inson qismati haqidagi falsafiy mushohadalarga boy “Ruhlar isyoni”, “Istambul fojeasi” asarlari, tomoshabinlarni o`ushnud etgan “Oltin devor” komediyasi, shuningdek, I.Gyote, S.Esenin, A.Blok, M.Svetlov, A.Tvardovskiydan qilgan tarjimalari, ayniqsa, “Eron taronalari” bilan “Faust” tarjimasini adabiyotimizda, ma`naviy hayotimizda ulkan voqea bo`ldi.

Erkin Vohidov Farg`ona viloyatining Oltiariq rayonida 1936 yilning 28 dekabrda o`qituvchi oilasida dunyoga keldi. Otasi CHO`yanboy Vohidov, onasi Roziya`don davrning obro`-e`tiborli, ma`rifatli, faol kishilari edilar. Afsus, ular uzoq yashamadilar. Urushdan og`ir yarador bo`lib qaytgan ota, so`ng ona dunyodan o`tdi, bo`lg`usi shoirning opasi va ukasi ham go`dakligida vafot etgan edi. Ikki qisqa umrning yolg`iz yodgori bo`lib Erkin toshkentlik tog`asi Karim Sahiboev qo`lida qoldi. Uning o`spirinlik, Yoshlik yillari Toshkentda o`tdi. Erkin ulg`aygan o`nadon ma`rifatga, san`atga, adabiyotga tashna edi, bu o`nadonda tez-tez shoir va o`nandalar ishtirokida suhbatlar bo`lib turardi. Erkin Vohidovda nafosatga, she`riyatga mehr va mayl shu o`nadonda shakllandi. Erkin juda erta qo`liga qalam oldi. 7-sinfda o`qib yurganida “Mushtum” jurnalida birinchi she`ri bosildi. Talabalik yillari o`quvchilar saroyida shoir G`ayratiy bosh bo`lgan to`garak mashg`ulotlariga qatnashib turdi. Bu to`garakda havaskor shoir adabiyotdan, she`riyatdan ilk saboqlar oldi. Maktabni tugatgach, Erkin Vohidov O`rta Osiyo Davlat Universitetining filologiya fakultetiga kirib o`qidi. 1960 yilda u o`qishni tamomlab, turli nashriyotlarda muharrirlik qiladi. Avval “Yosh gvardiya” nashriyotida (1960-1963), so`ng G`.G`ulom nashriyotida (1963-1970) bosh muharrir, direktor bo`lib ishlaydi. Ayni chog`da “Yoshlik” oynomasiga boshchilik ham qiladi. Hozirgi kunda u respublika Oliy Majlis deputati hisoblanadi.

Uning birinchi she`riy to`plami 1961 yilda “Tong nafasi” nomi bilan bosilib chiqqan. SHoirning ijodi bahs-munozaralar ichida kechdi. SHoir o`z qo`lidagi qurol – she`r, uning tabiati, el-yurt oldidagi burchi – vazifasi o`susida ko`p o`ylaydi, she`r va shoir haqidagi qarashlarini ayon etadi. Bular o`susida so`z ochganda, u har doim

ijod mashaqqatlarini, shoir bo`lish oson emasligini eslatadi. Uningcha, shoirlik o`z ona yurtiga, o`dalqiga, inson zotiga bo`lgan fidoyi mehrining samarasidir. U “SHoirlik” she`rida yozadi:

SHoirlik – bu shirin jondan kechmakdir,

Limmo-lim fidolik mayin ichmakdir.

SHoirlik – jigarni ming pora etmak,

Bag`ir qoni bilan satrlar bitmak.

50-yillar o`iri va 60-yillarga kelib vaziyat o`zgara boshladi, inson sha`dsiga hurmat, qalbiga e`tibor oshdi, kishining o`ilma-o`il kechinmalari, jumladan, an`anaviy sevgi taronalarini kuylash uchun yo`l ochildi. Bu hol an`anaviy she`riy shakl, ayniqsa g`azalning jonlanishiga olib keldi. Tabiiyki, bu jarayon o`sha kezlari osonlikcha, silliq kechgani yo`q. Ba`zi munaqqidlar ishqiy kechinmani kuylash, ko`hna she`riy shakl - aruzga murojaat qilishni zamondan uzoqlashish deb atadi. Erkin Vohidov “Yoshlik devoni” (1967) kitobining “Debocha”sida shunday qarashlar bilan bahsga kirishadi:

Istadim sayr aylamoqni

Men g`azal bo`stonida.

Kulmangiz ne bor senga deb

Mir Alisher yonida.

SHu tariqa shoir inson qonidagi azaliy tabiiy tuyg`u – sevgini va necha asrlar muhabbatni kuylagan qadimiy g`azal shaklini himoya qiladi. Bora-bora shoir ijodida romantik jo`shqinlik, hayotsevarlik tuyg`ulari yoniga jiddiy realistik mushohadakorlik kelib qo`shila boshladi. SHoir hayotni madh etish bilan cheklanmay, uning tub mohiyatiga, ichki ziddiyatlariga ham nigoh tashlaydi. Natijada shoir she`rlari o`ziga xos bahs-munozara tusini oladi. 70-80-yillarga kelib shoir “hayot kuychisi”gina emas, ko`proq turmushning, inson qalbining badiiy tadqiqotchisi sifatida ko`rina boshlaydi.

“Tirik sayyoralar”dagi deyarli barcha she`rlarida xususan “Arslon o`rgatuvchi” bilan “Biz ishlayapmiz”da lirik qahramonning kechinmalari, xatti-harakatlari, tashvishu dardlari, kuzatishlari barcha murakkabliklari bilan poetik tahlildan o`tkaziladi. To`g`ri, shoir keyingi paytlarda yozgan ba`zi asarlarida gohida bayonchilikka yo`l qo`yadi, hayotiy voqeani shunchaki qayd etish bilan shug`ullanadi, chuqur poetik umumlashmalar chiqarishdan qiynalganday qalam tebratadi, ammo bunday vaziyat uning ijodida hukmron mavqega ega emas, izlanish-intilishning asosini belgilamaydi, o`tkinchi, tasodifiy xarakter kasb etadi. “Tirik sayyoralar”dan o`rin olgan ayrim zaif she`rlar shunday xulosa chiqarishga olib

keladi, undagi etuk asarlar esa shoirning bundan ham yuksak dovonlarga ko`tarilishiga qodir ekanligini ko`rsatadi. “Tirik sayyoralar” bilan Erkin Vohidov o`z ijodini yuksak cho`qqiga olib chiqdi. O`sha vaqtdagi Erkin Vohidov bilan bugungi Erkin Vohidov bir-biridan jiddiy farq qiladi. Agar u “Buyuk hayot tongi” dostoni bilan she`riyatda o`ziga xos shoir tuyg`ularini isbotlagan bo`lsa, “Yoshlik devoni” bilan iste`dodning Yangi qirralarini ochishga bel bog`lagan ijodkor ekanligini ko`rsatadi.

Erkin Vohidov faqat ijtimoiy-ishqiy she`riyat yaratib qolmay, balki hajviy-yumoristik she`rlar muallifi hamdir. Uning “Manfaat falsafasi”, “Majlis qiling”, “Donish qishloq latifalari” kabi she`rlarida ham komil inson uchun kurash muammosi bosh g`oyani tashkil etadi. Erkin Vohidov bir qancha ajoyib dostonlar muallifi sifatida ham ma`lum va mashhur. Xususan, uning “Nido”, “Ruhlar isyoni”, “Baxmal” kabi dostonlari o`zining badiiy barkamolligi bilan alohida ajralib turadi. “Ruhlar isyoni” falsafiy doston bo`lib, unda Bengal shoiri Nazrul Islom jasorati ulug`lanadi. Bu asar Nazrul Islomdek yorqin siymo, asl xalq farzandining shonli va achchiq qismatidan saboq chiqarib olishga chaqiriq bo`lib yangraydi.

SHoir Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostoni hozirgi o`zbek poemachiligining go`zal fazilatlarini o`zida mujassamlashtirgan bo`lib, u muallifning deyarli butun ijodidan o`sib, etilib chiqqandir. Avvalo, dostondagi hayot, zamon va inson mohiyati haqidagi yoniq misralar shoirning haroratiga to`liq lirikasini eslatadi. Asardagi kishini o`ziga rom etuvchi qiziqarli voqea va rivoyatlar tasviri esa shoirning “Nido”, “Baxmal” singari liro-epik poemalarini yodga soladi.

“Ruhlar isyoni” dostoni ming yillar davomida kishilikni o`ylatib kelgan umumbashariy muammo, ya`ni insonning zamin va zamonda erkin nafas olishi hamda chinakam baxt topishi masalasi talqiniga bag`ishlangan. Mazkur masalani talqin etar ekan, shoir hayot haqiqatini butun murakkabligi, ziddiyatlari, shafqatsizliklari bilan bog`liq holda gavdalantirishga intilgan, jiddiy ijtimoiy-ma`naviy muammolarni dadil o`rtaga qo`ygan, teran falsafiy mushohadalarni, inson hamda Er kurrasining taqdiri to`g`risidagi alamli o`ylarini yuzaga chiqargan.

Doston kuchli qahramonlik pafosi bilan yo`g`rilgan. U butunicha epik doston bo`lmasa-da, asarda inson qahramonligini ko`rsatuvchi voqealarga ma`lum darajada o`rin berilgan hamda bu epizodlardan shoir g`oyasini, falsafiy mushohadalarini, qalb tug`yonini ifodalashda vosita sifatida foydalanilgan. Bunday voqea sifatida XX asr boshlarida o`z she`rlari bilan butun Hindistonni larzaga solgan mashhur bengal shoiri Nazrul Islomning jasorati, fojiali hayot manzaralari tanlangan. Bu o`rinda shoir mashhur dramaturg Abdurauf Fitrat an`analari izidan boradi. Bir vaqtlar Fitrat

“Hind ixtilolchilari” nomli pesasida voqealarni Hindiston zaminidan tanlab, o`zining mustamlakachilikka qarshi kurash, milliy iftixor va ozod muhabbat haqidagi g`oyalarini ramziy yoki vositali usulda ifodalagan edi. “Ruhlar isyoni” dostonida voqealar uzoq Hindistonga ko`chirilishining boshqa sabablari ham bor, albatta. Ma`lumki, “Ruhlar isyoni” dostoni 80-yillarning boshlarida, ya`ni mamlakatimizda turg`unlik davri hukm surgan vaqtda yozilgan. U vaqtda demokratiya va oshkoralik haqida so`z ham bo`lishi mumkin emas edi. SHunga ko`ra shoir o`zining yoniq, hur fikrlarini, inson erkinligi to`g`risidagi jo`shqin o`ylarini, ona tuprog`imizda hamma gapni aytaverish mumkin emasligini bevosita, ochiqdan-ochiq ifodalash qiyin edi. Doston muallifi jamiyatimizdagi illatlarga nisbatan qalbida jo`sh urgan isyonni vositali tarzda yuzaga chiqarishni o`z oldiga maqsad qilib qo`yadi. Dostonda Nazrul Islom hayoti boshidan oxirigacha izchil ravishda chizib berilmaydi, balki shoir turmushidagi muhim, keskin onlar tanlab olinib, poetik tahlil qilinadi. Nazrul Islom bor-yo`g`i o`ttiz besh Yoshigacha yonib ijod qiladi va o`z she`rlari bilan Hindiston osmonida chaqmoqdek porlab, kishilar qalbiga nur sochadi. SHundan keyin yovuzlar, mustamlakachilar uni es-hushidan, tafakkuridan, go`zal xayollaridan, so`zlash qobiliyatidan, orzu-umidlaridan mahrum qiladilar. Nazrul Islom qolgan qirq yillik umrini mana shunday majruhlikda, azob-uqubatda kechiradi.

SHoir bu fojiani ko`rsatar ekan, uni vujudga keltirgan tarixiy sharoitni, ijtimoiy ildizlarini original va novatorona shaklda tahlildan o`tkazadi. Mana shu tahlil jarayonida u inson va jamiyat, shoir va zamon, iste`dod erki to`g`risidagi falsafiy mushohadalarini, teran g`oyalarini mufassal tarzda ro`yobga chiqara boradi:

SHoir yurak –
Pok tilagi,
Imonidir basharning,
Armon to`la yurakdagi
Isyonidir basharning.

Dostonning g`oyaviy falsafasi dunyodagi erksizlikka, haqsizlikka, zulmga, mustamlakachilikka nisbatan keskin isyon, norozilik ruhi bilan yo`g`rilgan. Bu isyon go`yo buyuk hind xalqining to`rt yuz yillik mustamlakaga nisbatan keskin noroziligi bilan hamohangdek namoyon bo`ladi. Nazrul Islom o`z xalqi qalbidagi mana shu isyonning yangroq bongi va qurboni edi. Uning qalbidagi tug`yonlar mana bunday yoniq misralarga ko`chadi:

Har nechakim zo`r iste`dod,
Toshqin ilhom,
U nega,

Xalqing yotsa chekib faryod,
 YAramasang kuniga.
 SHoir esang,
 SHoir bo`lib
 Nega kelding hayotga,
 Eling yotsa dardga to`lib,
 Kelolmasang najotga?!
 Ne shoirsan,
 Tashbehlarning
 Bormi aslo keragi,
 Bo`lmasa el g`ami – darding,
 YUraging – el yuragi?!

Nazrul Islom she`rlaridan birida: “Men isyonkor”, “Men qayg`uli bu dunyoning notinch qolgan ruhiman”, - deb xitob qilgan edi.

Mana shu so`zlar vositasida Erkin Vohidov jamiyatdagi turlicha fikrlovchi, siyosatga, she`riyatga va talantlarga har xil munosabatda bo`luvchi shaxslarning rang-barang qiyofalarini chizadi. Ular orasida o`zini siyosatdan, davrning murakkabliklaridan chetga tortuvchi munofiq, befarq, xudbin shaxslar, ayniqsa, xavflidir. Doston muallifi Nazrul Islom bilan mazkur shaxslar orasidagi zidlikni va ularning egoistik falsafasini o`sha munofiqlar tilidan quyidagicha ifodalaydi:

Ha, zulm bor,
 Haqsizlik bor.
 Barchaga bu ayondir,
 Ammo buni zinhor-zinhor
 Aytib bo`lmas zamondir.
 Hamma bilar,
 Inson - erkin –
 YAshashi shart poyidor.
 Biz ham aytsak bo`lar, lekin
 Uyda bola-chaqa bor...

Bunday xudbinlik oqibatida xalq orasida jaholat, murosasozlik, passivlik kuchayadi. Bu esa mustamlakachilarga qo`l keladi. Ular buyuk xalq orasiga diniy va irqiy nifoq soladilar, jaholat tufayli tug`ilgan nizolarni kuchaytiradilar. Buni muallif poemaning shahrida ro`y bergan fojiali qo`zg`alon, diniy adovat, to`qnashuvlar vositasida Nazrul Islom qalbidagi tug`yonlar orqali yorqin ifodalaydi. Endi Nazrul “G`alayon” deb atalgan bobida 1926 yili Kalkutta Islom bizning ko`z o`ngimizda

otashin so`zlari, qaynoq qalbi bilangina emas, balki aktiv faoliyati, kurashlari bilan ham jaholatda qolgan xalqining ko`zini ochishga, o`zaro nizolarni bartaraf etishga intiluvchi qahramon qiyofasida namoyon bo`ladi. Lekin Nazrul Islom qahramonligi jaholat va zulmat saltanati ichra charaqlagan yolg`iz nur edi. U go`yo shamdek odamlarga nur sochib, o`zi yonib bitadi. Uning nuridan bahra olganlar Nazrul Islomni tushunish, unga jipslashish, g`oyalari uchun kurashish zarurligini anglab etmaydilar. Oqibatda shoir qalbi Yangi tug`yonlar, faryodlar, inson erki to`g`risidagi iztiroblar girdobiga aylanadi. Bu faryodlar inson qalbining, ruhining erkin bo`lishiga bongdek jaranglaydi:

SHoir bo`lsang,
Bo`lsin qalbing
Elga qurbon bo`lgudek,
SHoir bo`lsang,
Bo`lsin xalqing
Senga qalqon bo`lgudek.
SHoir bo`lsang,
Seni eling
Qalbi bilan tinglasa,
YOd olmasa hamki she`ring,
Fidoliging anglasa.

Dostonning g`oyaviy falsafasidan ayon bo`lishicha, inson erki, qadr-qimmatini haqidagi ezgu o`y-xayollar kishilar qalbida asrlar davomida yashab kelgan. Bu o`y-xayollar, xalqning asriy orzu-umidlari dostoniga mahorat bilan singdirib yuborilgan rivoyat va afsonalar vositasida yuzaga chiqarilgan. Rivoyat va afsonalarda go`yo hind xalqining ko`p asrlik murakkab tarixi manzaralari, mustamlakachilikka, zulmga, jaholatga qarshi kurash lavhalari hayajonga to`liq holda namoyon bo`ladi. Asarda o`tmish va tarix saboqlari hozirgi davr, xususan, mustamlakachilikning emirilishi voqealari bilan bog`liq holda yana bir karra tasdiqlanadi. Xalq taqdirining bunday izchil tasviri, mustamlakachilik emirilgandan keyin ham behush yursa-da, Nazrul Islom she`rlarining, g`oyalarining qadr topishi oqibatida inson erkka va baxtga erishuvi muqarrarligi to`g`risidagi ezgu orzusi ro`yobga chiqishiga kitobxonni ishontiradi. Bu g`oya ko`r ko`zni ochgan va shu tufayli jaholat qurboni bo`lgan hakim to`g`risidagi rivoyat vositasida yanada ishonarli ifodalanadi. Mazkur rivoyat bilan bog`liq quyidagi misralar Nazrul Islomning inson erki va baxti haqidagi orzulari muqarrar tantana qilishiga ishoradek yangraydi:

SHu olovdan
Elning, ajab,
Aql ko`zi ochildi.
O`kindilar,
Aza tutib
Yig`ladilar,
Kuydilar,
Donishmandga
Yillar o`tib,
Oltin haykal qo`ydilar...

Dostonga kirgan olti rivoyat uning mazmuniga mazmun qo`shib, jozibadorligini oshiradi. Bu rivoyatlar katta mazmun, tuyg`ularga boyligi, musiqiyliigi bilan o`quvchi diqqat-e`tiborini o`ziga jalb qiladi. SHarqning buyuk hakamlari haqidagi bu rivoyatlar tafakkurimizni boyitadi. Erkin Vohidov SHarqning buyuk hakamlari haqidagi rivoyatlardan kelib chiqib, hind shoiri Nazrul Islomning ozodlik, erk uchun qanday kurashganligini tasvirlaydi. Dostonda so`z san`atining kuchi bilan tasvirlangan ozodlikka intiluvchi inson obrazi o`quvchi qalbini larzaga soladi.

Dostondan bu dunyoning ijodkori ham, hayotdagi bari ezgu ishlarning sohibi ham, barcha baxtsizliklarning sababchisi ham inson ekanligini anglaymiz. SHoir aytganidek:

Haq uchun
Bosh tutgan tikka
Mardlar ruhi yor bo`lsin.
Bu dunyoda nohaqlikka
Ko`nmaganlar bor bo`lsin
Zo`rlik ko`rsang,
Qilma toqat,
Har boshda bir o`lim bor,
Fidoiylar umri faqat
Bu dunyoda poyidor.

“Ruhlar isyoni” dostoni oshkoralik va demokratiyani ancha oldindan ko`ra olgan shoirning qalb nidosidek jaranglaydi.

O`zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” asari qahramonlik pafosi bilan sug`orilgan falsafiy ruhdagi liro-epik dostondir. U jahonda insonning

chinakam erkinligi uchun kurashga da`vat etuvchi asar bo`lib, hozirgi o`zbek dostonchiligining jiddiy yutuqlaridan hisoblanadi.

Erkin Vohidov dramaturgiya sohasida ham unumli qalam tebratib, “Oltin devor” komediyasi bilan xalqqa tanildi. Mazkur asar ijobiy baho qozonishining sababi shunda ediki, unda qiziqarli komik vaziyatlaru xarakterlar, keskin to`qnashuvlaru ziddiyatli ruhiy kolliziyalar yaratish yo`li bilan muallif ma`naviy yuksaklik va axloqiy poklik g`oyalarini ta`sirchan tarzda ifodalashga muvaffaq bo`lgan edi. Adibning “Istambul fojeasi” deb atalgan she`riy dramasi esa dastlabki komediyasi darajasida muvaffaqiyat qozonmadi. Buning sababi shunda ediki, dramatik harakatning o`ta sustligi oqibatida “Istambul fojeasi” pesasi juda zerikarli chiqqan edi.

Erkin Vohidov otashin publisist va adabiyotshunos sifatida ham samarali ijod qilib kelmoqda. Uning “SHoiru, she`ru, shuur” kitobi shundan dalolat beradi. Uning tarjima sohasidagi mahorati buyuk nemis shoiri Gyotening “Faust” asari tarjimasida (1974) yuqori cho`qqiga ko`tarildi. Adabiyot oldidagi shu xizmatlari uchun Erkin Vohidov O`zbekiston Respublikasi xalq shoiri, Hamza mukofoti sovrindori bo`ldi.

A d a b i y o t l a r:

1. Erkin Vohidov asarlari: Saylanma. Ikki tomlik. T., G`.G`ulom nomidagi nashriyot, 1986.
2. Iztirob. T., “O`zbekiston”, 1992. Yaxshidur achchiq haqiqat. T., “Nur”, 1992. Erkin Vohidov ijodi haqida: Normatov U. Zamon va zamin tashvishlari. “Yoshlik”, 1986. 7-son.
3. Xudoyberganov N. Devonlardan devonlarga. “Haqiqat yog`dulari” kitobida. T., G`.G`ulom nomidagi Adabiyot va san`at nashriyoti. 1984.
4. Inog`omov R. SHoir bo`lish osonmas. T., G`.G`ulom nomidagi Adabiyot va san`at nashriyoti, 1996.
5. www.ziyonet.uz
6. www.nur.u